

Медико-соціальні аспекти проблеми академічної успішності старших підлітків

Георгій ДАНИЛЕНКО,

доктор медичних наук, професор, директор
ДУ «Інститут охорони здоров'я дітей і підлітків
НАМН України»,

Олена ЩЕРБАКОВА,

кандидат психологічних наук, старший науковий
співробітник ДУ «Інститут охорони здоров'я дітей
і підлітків НАМН України»

Реалії сучасного життя потребують швидкого реагування на зміну ситуацій у суспільстві, прийняття раціональних рішень у короткий термін часу, що забезпечує ефективну адаптацію особистості до мінливих умов навколишнього середовища. Діти з високим інтелектуальним потенціалом, здатні критично мислити, креативні, зі сформованою й стійкою мотивацією на здобуття нових знань, з високим рівнем пам'яті – академічно здібні й обдаровані учні, саме ті, які готові протистояти викликам сучасного суспільства, є чутливими до несприятливих умов оточення. Заклад загальної середньої освіти, орієнтований на «середнього» учня, не завжди спроможний забезпечити необхідні умови для особистості з високими освітніми потребами. Культура школи, пануючі в її стінах соціальні стереотипи впливають на якість життя дитини. Основними цінностями для системи шкільної освіти впродовж довгих років є відповідність засвоєваних знань певним правилам, обумовленість (і тому «правильність») певної відповіді.

Загальноосвітня програма часто нудна для здібних учнів і тому в них з'являється неприязнь до школи. Порушення в поведінці може бути пов'язане з тим, що обсяг і якість навчальної інформації не відповідає їхнім здібностям [1]. Часто в освітньому закладі академічно здібні учні відчувають брак уваги вчителя на тлі конфліктних взаємин із однокласниками. Адже за традиційною програмою навчання більшість педагогів змушена орієнтуватися саме на учнів з «низьким порогом відключення», тобто вони найчастіше відповідають на власні запитання, будучи впевненими, що діти не зможуть самостійно знайти правильну відповідь. У цій ситуації обдарований учень, так би мовити, створює певні

перешкоди і труднощі в роботі вчителя. Для нього, особливо в початковій школі, прагнення правильно виконати завдання вчителя, правильно і швидше за інших відповісти на його запитання – просто цікава розумова гра, свого роду змагання. Більшості вчителів бракує часу потурбуватися про здібного та обдарованого учня, а іноді їм, навіть, заважають учні з вражаючими знаннями і з не завжди зрозумілою розумовою активністю [2].

Недостатній психологічний рівень підготовки вчителів до роботи з такими учнями призводить до того, що, оцінюючи своїх підопічних, вони відзначають в них, передусім, демонстративність, бажання все робити по-своєму, істеричність, небажання, а з часом і невміння, слідувати усталеним зразкам. Подібні оцінки є наслідком неправильного розуміння вчителями процесів адаптації дитини в навколишньому соціальному середовищі і закономірностей розвитку здібного та обдарованого учня.

Результати психологічних досліджень засвідчують, що підлітки з неординарними розумовими здібностями часто відчувають труднощі в спілкуванні, мають низький рівень соціальної компетентності, серед них частіше зустрічаються інтроверти. Те, чим займаються їхні однокласники на перервах, абсолютно не приваблює цих учнів. Тож у них може бути мало друзів, а то і зовсім не бути. Внаслідок того, що такий учень залишається абсолютно наодинці, ніким не зрозумілий, з'являється відчуття самотності, звужуються соціальні контакти, дитина занурюється в себе і створює якусь захисну від навколишнього світу капсулу [3].

У школі академічно здібних учнів часто наділяють образливими прізвиськами, звинувачують у «всезнайстві», випинанні своїх досягнень. Причини таких проблем варто шукати, насамперед, у прагненні учня до єднання з колективом і визнання (як

це не парадоксально). Кожна людина, як відомо, відчуває потребу в ідентифікації. Обдаровані учні задоволення цієї потреби пов'язують із використанням наявних у них здібностей, якими можна здивувати однокласників. Безумовно, володіючи кращою пам'яттю, живою уявою, багатим словниковим запасом і гострим почуттям гумору, обдаровані учні будуть демонструвати свою перевагу. І у відповідь замість очікуваного визнання вони наштовхуються на відчуження і нерозуміння однолітків [4]. Отже, йдеться про інтелектуально-соціальну нерівномірність, яка характеризується наявністю високого рівня розвитку інтелекту і недостатньо сформованими й апробованими соціальними навичками.

У результаті негативного ставлення до обдарованого учня найближчих і найавторитетніших людей, несприйняття однокласниками, він робить висновок, що найважливіше – бути таким, як усі. Саме це забезпечить, на його думку, визнання і комфортне існування, а також дозволить уникнути почуття відстороненості [5]. У деяких дослідженнях [6; 7], на основі індивідуального аналізу фізичного, нервово-психічного розвитку і фізичної підготовленості учнів, розглянуто різне співвідношення успіху адаптації до освітнього середовища і несприятливих тенденцій у показниках стану їх здоров'я на початку систематичного навчання в школі і під час переходу до предметного навчання. Доведено, що негативну роль у формуванні здоров'я учнів у період їх адаптації до початкової школи, предметного навчання і під час інтенсивних занять у 9–11-х класах грають такі чинники, як недотримання режиму дня, недостатні за тривалістю прогулянки на свіжому повітрі та нічний сон, нераціональна організація домашніх занять і дозвілля, відсутність умов для раціонального харчування [7; 8].

Отже, збереження і розвиток здібностей та обдарованості – це проблема, пов'язана з прогресом суспільства, реалізацією творчого потенціалу кожної особистості, вирішальну роль у збереженні і розвитку якого відіграє заклад загальної середньої освіти.

Мета проведеного дослідження – вивчення медико-соціальних аспектів проблеми академічної успішності старших підлітків.

Матеріали та методи. Було проведено анонімне анкетування 1025 учнів 15 закладів загальної середньої освіти різних регіонів України. Опитування здійснювали за допомогою спеціально розробленої анкети, яка охоплює блоки запитань щодо соціальної характеристики підлітка та його взаємодії з оточуючими, ступеня задоволеності соціальних потреб, характеру освітньої діяльності, фізичної активності та харчових переваг, здоров'язбережувальної поведінки та шкідливих звичок. Було використано закриті, альтернативні і ранжирувані за ступенем згоди запитання. До опитування залучили всіх учнів дев'ятих класів у закладах освіти, адміністрація яких визначила для себе пріоритетом

інноваційну педагогічну діяльність. Отримані результати оброблено в програмі SPSS-17 за допомогою варіаційної статистики. В результаті оброблення анкет сформовано три групи, відповідно до власної оцінки учнями успішності навчання: перша група – «відмінники», учні з високим рівнем академічної успішності, які вважають, що навчаються на «відмінно», «добре і відмінно»; друга – «хорошисти», учні з середнім рівнем академічної успішності, які вважають, що навчаються на «добре», «добре і задовільно»; третя – «трієчники», учні з низьким рівнем академічної успішності, які вважають, що навчаються в основному на «задовільно» або «незадовільно».

Результати дослідження. Навчальна діяльність є провідною для дітей шкільного віку. Показник їх академічної успішності – це, передусім, шкільні оцінки. Проведене пілотне дослідження з відкритим використанням означеної анкети засвідчило, що власна оцінка навчальної успішності учня і навчальна успішність за класним журналом мали тісний позитивний кореляційний зв'язок, що дало змогу надалі використовувати цей показник як індикатор навчальної успішності під час анонімних досліджень.

Закінчуючи основну школу переважна більшість учнів (відповідно 71% хлопців і 76% дівчат) визнають, що для успішного професійного майбутнього важливим є здобуття саме знань і лише для 4% дев'ятикласників «оцінка» – провідний критерій їхньої діяльності. Серед залучених до дослідження учнів дев'ятих класів з-поміж «відмінників» переважали дівчата ($p < 0,05$); із «хорошистів» також більшість дівчат отримують оцінку «добре», а більшість хлопців – «добре і задовільно»; у третій групі серед учнів з оцінками «задовільно» і «незадовільно» істотних гендерних відмінностей не встановлено. Тобто, в основній школі у закладах освіти, орієнтованих на «позитивний імідж школи», дівчата більше відповідають критеріям «успішності», які визначає адміністрація і педагогічний колектив.

Розвиток ключових і спеціальних компетентностей у сучасного учня передбачає спрямування на підготовку конкурентоспроможних фахівців, здатних системно мислити і діяти, яким характерні творча активність, лідерські якості, ініціативність і самостійність, що потребує створення відповідних умов. В умовах орієнтації закладів освіти (серед яких проведено дослідження) на пошук педагогічних інновацій задоволені умовами навчання – 91% учнів, а якістю викладання – 84%, без суттєвих відмінностей залежно від статі та навчальної успішності. Водночас 16% дев'ятикласників задоволені навчанням, а більшість сприймає його як «обов'язок» (69% учнів).

Щоб задовольнити нереалізовані потреби у навчанні додатково вчать 88% «відмінників», 86% «хорошистів» і 70% «трієчників». При цьому 60% «відмінників» і лише 35% «хорошистів» та 19% «трієчників» виконують домашнє завдання у повному обсязі (див. таб. 1).

– дівчат «відмінниць» і «хорошистів» в його допомозі завжди впевнені лише 64%, і 48% «трієчниць». Тобто впевненість підлітків 14–15 років у дієвій підтримці батьків є важливим чинником їхньої ефективної освітньої діяльності.

Учні, які отримують переважно відмінні оцінки, більше адаптовані до вимог сучасного закладу освіти. Вони мають більшу підтримку батьків і ефективнішу стратегію адаптації в певному соціумі. Водночас навчальна успішність не відображає задоволеність потреб учнів у якості та умовах навчання, а вироблена стратегія соціально-психологічної адаптації тією мірою універсальна, якою певний заклад освіти відповідає вимогам сучасного суспільства, змінам у освітньому середовищі.

Важливою особливістю формування стратегій здоров'язбережувальної та здоров'яформувальної поведінки учнів є відповідальність, яку вони готові взяти на себе за власні вчинки. Те, що відповідальність за власне життя зумовлена передусім зовнішніми обставинами, вважають 22% «відмінників», 29% «хорошистів» та понад 40% «трієчників». Найбільша кількість учнів, які готові взяти на себе відповідальність за власне життя, серед хлопців «відмінників» – 49%. В цілому стан власного здоров'я хлопці оцінювали позитивніше, ніж дівчата.

За результатами анкетування було з'ясовано, що досвід куріння заперечили 74% «відмінників», 48% «трієчників» і 56% хлопців та 67% дівчат «хорошистів». У досліджуваній період викурюють понад однієї цигарки на добу 1% «відмінників», 4% «хорошистів» та понад 10% «трієчників».

Виявлено, що вживання алкогольних напоїв мало суттєве гендерне забарвлення залежно від їх міцності. Вживання пива і слабоалкогольних напоїв було дещо поширенішим у всіх досліджених групах серед хлопців ($p > 0,05$) і вже 6% підлітків вживали його один або більше разів на тиждень. Енергетичні напої найбільше вживали хлопці «хорошисти» і дівчата «трієчниці» (відповідно 44% респондентів). Найменше вживання енергетичних напоїв поширено серед дівчат «відмінниць» (15% респонденток). Несприятливою є ситуація щодо вживання вина дівчатами «трієчницями», серед яких 43% визнали, що вживали його хоча б один раз протягом останнього місяця. До того ж, 61% означеної групи респонденток спілкувалися з друзями, коли ті були у стані алкогольного сп'яніння, а 50% опитуваних під час дозвілля перебували (хоча б один раз за минулий місяць) у компанії друзів, які вживали алкоголь.

Спостерігалися й гендерні відмінності у харчових уподобаннях учнів дев'ятих класів. Дівчата «трієчниці» майже вдвічі більше вживали шкідливу їжу (майонез, штучні соуси, фаст-фуд, «вуличну їжу») ніж їх однокласниці «відмінниці». Відмінності між хлопцями щодо «корисної» і «шкідливої» їжі серед досліджених груп були у межах статистичної похибки.

Отже, навчальну успішність можна розглядати як індикатор локальних, ефективних для певного

освітнього середовища, пристосувальних стратегій підлітків у навколишньому середовищі. Сучасний заклад загальної середньої освіти суттєво впливає на життєдіяльність дітей шкільного віку. З'ясовано, що учні, які отримують суттєву підтримку батьків, володіють ефективнішою стратегією адаптації в певному соціумі. Це важливий чинник їх ефективної освітньої діяльності. Визначено суттєві гендерні особливості стратегій соціально-психологічної адаптації учнів основної школи, зокрема хлопці чутливіші до підтримки освітнього середовища, а у стратегіях здоров'яформувальних технологій вони більше орієнтуються на родину.

Література

1. Монкс Ф. Одарённые дети [Текст] / Ф. Монкс, И. Ипенбург. – Когито-Центр, 2014. – 132 с.
2. Харитоновна В. Проблеми розвитку сучасної школи / В. Харитоновна // Психологія. – 2015 [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.agata.org.ua/problemny-razvitiya-sovremennoj-shkoly/> Дата доступу 03.08.2017
3. Докшина Н. Робота з обдарованими та здібними дітьми // Психологічний супровід школярів / Упоряд. Т. Гончаренко. – К.: Редакція загальнопедагогічних газет, 2005. – С 125–127.
4. Обдарована молодь України: оцінка сучасного стану та поширення перспективного досвіду роботи з обдарованою молоддю в регіонах України [Текст] / [С. О. Терещицький, О. Є. Антонова, Р. А. Науменко та ін.]. – Київ: Союз обдарованої молоді, 2008. – 156 с.
5. Кульчицька О. І. Соціальне середовище у розвитку обдарованості / О. І. Кульчицька // Обдарована дитина. – 2007. – №1. – С. 25–31.
6. *Донозологические* состояния у детей, подростков и молодежи: диагностика, прогноз и гигиеническая коррекция [Текст] / [Л. В. Подригало, Г. М. Даниленко]. – К.: Генеза. – 2014. – 200 с.
7. Вік вступу до школи як чинник ризику для здоров'я підлітків / О. В. Бердник, Н. С. Полька, О. П. Рудницька, О. В. Добрянська, К. В. Шевчук // Здоров'я ребенка. – 2015. – №6 (66). – С. 39–44.
8. Даниленко Г. Взаємодія навчального закладу і батьків щодо формування в академічно здібних учнів здоров'язбережувальної компетентності [Текст] / Г. Даниленко, О. Щербакова, О. Щербаков // Рідна школа. – 2016. – №4 (1036). – С. 55–60.

Анотації

Георгій ДАНИЛЕНКО, Олена ЩЕРБАКОВА Медико-соціальні аспекти проблеми академічної успішності старших підлітків

Статтю присвячено дослідженню медико-соціальних аспектів проблеми академічної успішності старших підлітків. Визначено позитивний зв'язок між ефективною стратегією соціально-психологічної адаптації учнів основної школи в певному соціумі й підтримкою батьків. З'ясовано суттєві гендерні

особливості стратегій соціально-психологічної адаптації учнів основної школи.

Ключові слова: основна школа, медико-соціальні чинники, академічна успішність, академічно здібні й обдаровані учні, гендерні особливості, соціально-психологічна адаптація.

Георгій ДАНИЛЕНКО, Елена ЩЕРБАКОВА
Медико-социальные аспекты проблемы академической успеваемости старших подростков

Стаття посвящена дослідженню медико-соціальних аспектів проблеми академічної успішності старших підлітків. Визначено позитивна зв'язь між ефективною стратегією соціально-психологічної адаптації учнів основної школи в певному соціумі та підтримкою батьків. Виявлено суттєві гендерні особливості стратегій соціально-психологічної адаптації учнів основної школи.

Ключевые слова: основная школа, медико-социальные факторы, академическая успешность, академически способные и одаренные ученики, гендерные особенности, социально-психологическая адаптация.

Georgiy DANYLENKO, Olena SHCHERBAKOVA
Medical and social aspects of the problem of academic success older teens

This article deals with medical and social problems of academic success of students at basic school. Positive connection is certain between the effective strategy of socially-psychological adaptation of students at basic school in certain society and by support of their parents. It is found out important gender peculiarities of the strategies of social and psychological adaptation of students of the basic school.

Keywords: basic school, medical and social factors, academic success, academically capable and gifted students, gender features, socio-psychological adaptation.

ПОДІЇ, ЗАХОДИ, ПРЕЗЕНТАЦІЇ

Відбулася колегія директорів обласних закладів позашкільної освіти еколого-натуралістичного напрямку

Національний еколого-натуралістичний центр учнівської молоді, виконуючи функції координаційно-методичного центру щодо супроводу позашкільної освіти еколого-натуралістичного напрямку в регіонах та з метою підготовки оновленої нормативно-правової бази функціонування позашкільної освіти у м. Києві у грудні ц.р. провів колегію за участю директорів обласних закладів позашкільної освіти еколого-натуралістичного напрямку.

Учасниками заходу стали 22 директора закладів позашкільної освіти еколого-натуралістичного напрямку обласного підпорядкування.

До участі в роботі колегії було запрошено представників лабораторії позашкільної освіти Інституту проблем виховання НАПН України (Валерій Мачуський, кандидат педагогічних наук, завідувач лабораторії та Анна Корнієнко, кандидат педагогічних наук, провідний науковий співробітник лабораторії) та Центрального інституту післядипломної педагогічної освіти Університету менеджменту освіти Національної академії педагогічних наук України (Ольга Просіна, кандидат педагогічних наук).

У вступному слові директор НЕНЦ, доктор педагогічних наук, професор Володимир Вербицький розглянув питання перспектив розвитку позашкільної освіти в умовах реформування системи освіти, децентралізації та суспільних викликів.

Під час проведення засідання директори обговорювали актуальні питання матеріально-технічного забезпечення та фінансування позашкільної освіти, взаємодії інститутів громадянського суспільства і закладів позашкільної освіти, пропозиції до нормативно-правових документів, а саме: Закону України «Про позашкільну освіту», «Положення про центр, будинок, клуб еколого-натуралістичної творчості учнівської молоді, станцію юних натуралістів», «Положення про позашкільний навчальний заклад» (складова: еколого-натуралістичний напрям), Концепції про позашкільну освіту та виховання (складова: еколого-натуралістичний напрям).

За інф. НЕНЦ